

Tieteestä apua riitojen sovitteluun

Hannu Nurmi

Steven J. Brams and Alan D. Taylor: *The Win-Win Solution. Guaranteeing Fair Shares to Everybody*. New York 1999. W.W. Norton, 177 s.

Politiikan tutkijoiden hyvin tuntema Yhdysvalloissa ilmestynyt lehti *Political Science and Politics* kertoo tämän vuoden maaliskuun numerossaan New York Universityn valtio-opin professorin saaneen patentin kehittämälleen sovitellun voittajan (adjusted winner) jakomenetelmälle. Tapaus on historiallinen kahdessaakin suhteessa. Ensinnäkin on tavattoman harvinaista, että yhteiskuntatieteiden edustajat kehittävät patentoitavia tuotteita. Toiseksi lienee ainutlaatuista, että patentoinnin kohteena on riitojen sovitteluun ja voitonjakoon tarkoitettu menettelytapa. Tätä menettelytapaa selostetaan monien muiden ohella Bramsin yhdessä Alan Taylorin kanssa kirjoittamassa kirjassa, jonka alaotsikossa luvataan taata jokaiselle reilu osa jaettavasta kohteesta. Kirja on osittain päällekkäinen samojen tekijäin muutama vuosi sitten julkaiseman *Fair Division*-teoksen kanssa (*Fair Division: From Cake-Cutting to Dispute Resolution*. Cambridge University Press 1996). Molemmissa keskitytään ratkomaan esineiden ja oikeuksien jakamisen ongelmia. Näitähän kohdataan ja ratkaistaan tavan takaa. Usein esiintyy myös tyytymättömyyttä siihen tapaan, jolla ongelmat on ratkaistu. Bramsin ja Taylorin kunnianhimoisena tavoitteena on menettely, joka kokonaan poistaa asianosaisten tyytymättömyyden jaon tuloksiin.

*

Monimutkaisia ongelmia ratkaistaessa on usein hyvä lähteä liikkeelle radikaaleista yksinkertaistuksista, analysoida niitä ja tuoda sitten asteittain lisää realismia yksinkertaistuksiin, jotta päästään mahdollisimman lähelle varsinaista ongelmaa. Jakomenettelyjen kohdalla yksinkertaisinta on aloittaa kahden henkilön kakunjaosta, jossa kummankin oletetaan haluavan mahdollisimman suuren palan ja jossa lopputuloksen halutaan olevan reilu siinä mielessä, että kumpikin jakaja katsoo saaneensa puolet kakusta. Kuuluu jaa-ja-valitse-menettely on käyttökelpoinen tässä tilanteessa: siinä toinen jakaa kakun kahteen osaan, joista toinen sitten valitsee osansa jakajan saadessa jäljelle jääneen osan. Lopputulos on reilu tasajako. Se on lisäksi kateutta herättämätön siinä mielessä, että kummallakaan osapuolella ei ole aihetta kadehtia toisen saamaa osuutta. Varmaa on myöskin se, että lopputulos on tehokas, so. koko kakku tulee jaetuksi. Sen sijaan ei ole lainkaan varmaa, että kumpikin katsoisi saaneensa suunnilleen saman osuuden kakusta. Valitsija voi esim. arvella saaneensa 70% kakusta, kun taas jakaja katsoo saaneensa 50%. Vaatimus, jonka mukaan kummankin pitää katsoa saaneensa samansuuruinen osuus, on tasapuolisuus (equitability). Se on edellä esitetyistä vaatimuksista hankalimmin todennettavissa, mutta analyttisesti muista erillinen. Bramsin ja Taylorin teoksessa yllä mainittuja jakomenettelyjen arviointikriteerejä analysoidaan ja sovelletaan enimmäkseen kuvitteellisiin esimerkitapauksiin.

Varmaankin osittain hyvien ominaisuuksiensa vuoksi tämä jaa-ja-valitse-menettely on ollut laajalti käytössä. Esimerkkejä löytyy mm. raamatusta, antiikin Kreikan tarustosta ja aikamme tapahtumista. Jaa-ja-valitse-menettelyn ohella käytössä on monia muitakin oikeudenmukaisuuteen tärkeitä järjestelyjä. Varmaankin tunnetuimpia ovat erilaiset vuorottelut, jotka tulevat kyseeseen esim. käyttöoikeuksia tai monista osista koostuvia paketteja jaettaessa. Brams ja Taylor esittelevät muutamia vuorottelumenettelyjen variaatioita arvioiden niitä edellä mainittujen ominaisuuksien suhteen.

*

Kirjan pääpaino on kuitenkin sovitellun voittajan menettelyssä. Se soveltuu kovin monenlaisiin tilanteisiin, joissa jaettavana on esineistä, oikeuksista, kiinteistöistä ja/tai rahavaroista koostuvia kokonaisuuksia. Itse asiassa jaettavan omaisuuden heterogeenisuus ei suinkaan rajoita menettelyn käyttökelpoisuutta, vaan voi olla jopa eduksi erityisesti silloin,

kun jaon osapuolet ovat kiinnostuneita erilaisista omaisuusosioista. Menettely on perusidealtaan varsin yksinkertainen. Aluksi jaettava omaisuus kirjoitetaan osiolistan muotoon. Kummallekin osapuolelle annetaan 100 "pistettä", jotka heidän tulee sijoittaa omaisuuslistan osioille (esim. 30 pistettä kesähuvilalle, 20 pistettä purjeveneelle, 50 pistettä kaupunkiasunnolle). Tämän vaiheen osapuolet käyvät läpi erikseen. Itse asiassa menettely ei edellytä osapuolten tapaamista lainkaan. Kun pisteet on jaettu eri osioille, alkaa ensimmäinen jakovaihe. Siinä käydään läpi listan eri osioille annetut pisteet ja jaetaan kukin sille osapuolelle, joka on siitä enemmän tarjonnut. Tuloksena on väliaikainen omaisuuden jako. Kummankin osapuolen osuus antaa hänelle tietyn kokonaispistemäärän, joka saadaan laskemalla yhteen hänen antamansa pisteet niille osioille, jotka tulevat jaossa hänelle.

Mikäli sattuisi käymään niin, että kummankin osapuolen pistemääräsummat ovat samansuuriset, on väliaikainen jako samalla koko prosessin lopputulos.

On kuitenkin epätodennäköistä, että näin kävisi. Yleensä toisen henkilön pistemääräsumma on suurempi kuin toisen. Tällöin alkaa pistemäärien yhteensovittaminen. Siinä omaisuutta siirretään asteittain suuremman pistemäärän saaneelta osapuolelta toiselle, kunnes pistemääräsummat ovat yhtä suuret. Osiojärjestys on tässä olennainen. Se määräytyy tarkastelemalla suhdetta x_i / y_i , missä

x_i on suuremman pistemääräsumman (väliaikaisen voittajan) osiolla i antama pistemäärä ja y_i on pienemmän pistemääräsumman omaavan osapuolen samalle osiolla antamat pisteet. Siirtojärjestys määräytyy siten, että pienimmän suhdeluvun osiot siirretään ensin. Siirtoja tehdään, kunnes saavutetaan jakautuma, jonka suhteen osapuolten osuuksilleen antamat pistemäärät ovat yhtä suuret. Tämä yleensä edellyttää yhden osion jakamista pienempiin osiin, esim. myymällä osio ja jakamalla saatu hinta osapuolten kesken määräsuhteessa. Menettelyn etuna on, ettei jaettavissa olevia tai myyntiin pantavia osioita tarvitse olla kuin yksi. Varjopuolena taas on todettava, että se osio, minkä pitäisi olla jaettavissa tai myytävissä, selviää vasta menettelyn kuluessa.

*

Sovitellun voittajan menettely täyttää edellä mainitut vaatimukset: sen tuottama lopputulos on tehokas eikä herätä kateutta osapuolissa. Lisäksi osapuolten arvostukset osuuksistaan ovat yhtä suuret. Voisi siis kuvitella menetelmällä olevan käyttöä mitä erilaisimmissa kiistatilanteissa. Brams ja Taylor esittelevät koko joukon esimerkkitapauksia. Joukossa on mm. Camp Davidin 1978 sopimukseen päättynyt neuvotteluprosessi. Kirjoittajat pyrkivät osoittamaan, että sopimus oli lopputulokseltaan suunnilleen sama kuin se, mihin sovitellun voittajan menettelyllä olisi päädytty. Siten he katsovat menettelyn sopivan myös neuvottelutulosten - ja erityisesti suhteellisen pysyvien sopimusten - ennustamiseen ja arviointiin.

Sovitellun voittajan menettelyn ominaisuuksiin vaikuttaa jonkin verran se, mitä osapuolten odotetaan toisistaan tietävän. Jos tieto toisen osapuolen pistemääräjakautumasta on hyvin tarkkaa, voi tästä tiedosta olla suurestikin hyötyä vastustajalle. Pistemääräjakautumailmoitustaan muuntelemalla jälkimmäinen voi päästä olennaisesti parempaan lopputulokseen kuin "rehellisesti" pisteensä ilmoittamalla. Silti lopputulos näyttää tasapuoliselta, ts. molempien pistemäärät ilmoitettujen pistemäärien suhteen ovat samat. Lopputulokset eivät siten yleensä ole tasapainoja sanan peliteoreettisessa mielessä.

Brams ja Taylorin teos on hauska, mutta silti riittävän täsmällisesti kirjoitettu esitys menettelyistä, joilla monia arkielämän ristiriitoja ja oikeudenmukaisuuden ongelmia ratkotaan. Formalismia siinä on aivan minimaalinen määrä, joten voisi kuvitella mitä erilaisimman koulutustaustan omaavien lukijoiden kykenevän nauttimaan kirjan annista. Tämä teos on nimenomaan soveltajille suunnattu. Alan teoreettisesta puolesta laajemmin kiinnostuneille on suositeltava myös tätä teosta täydentävää ja syventävää *Fair Division*-kirjaa.

Kirjoittaja on valtio-opin professori Turun yliopistossa.